

‘Ik ben bang dat de vragen verdwijnen’ Interview met Marjolijn van Heemstra

49

6

Miek Smilde

Marjolijn van Heemstra is dichter, schrijver en theatermaker. Ze studeerde godsdienstwetenschappen in Amsterdam en debuteerde in 2009 met de bundel *Als Mozes had doorgevraagd*. Haar laatste bundel, *Reistijd, bedtijd, ijstijd*, verscheen midden in de coronacrisis. In oktober speelde ze in de Rotterdamse Schouwburg de voorstelling *Voyagers* voor een publiek van dertig mensen. Corona treft het theater ongemeen hard. Toch brengt de pandemie misschien ook iets goeds, denkt Van Heemstra. ‘We moeten onszelf uit het middelpunt van de geschiedenis halen.’

Marjolijn van Heemstra (1981) groeide op in een gezin waar grote vragen niet werden geschuwd. Hoewel niet geworteld in een bepaalde religieuze traditie, lieten haar ouders hun kinderen al vroeg kennismaken met het mysterie van het leven en de manier waarop mensen daarmee omgaan. ‘Mijn oma van moederskant geloofde in engelen, mijn opa was gereformeerd, wij gingen naar de zondagsschool, maar vooral omdat mijn moeder het wel handig vond dat we op zondag even weg waren, denk ik.’

Op de cultureel gemengde middelbare school in Rotterdam zaten Kaapverdiaanse christenen en Marokkaanse moslims bij elkaar in de klas zonder dat er overdreven veel over geloof of geloven werd gepraat. ‘Het was gangbaar om religieus te zijn.’

Geïntrigeerd door de manier waarop religieuze tradities antwoord proberen te geven op de grote vragen van het bestaan – waar komen we vandaan, waar gaan we naartoe – ging Van Heemstra godsdienstwetenschappen studeren in Amsterdam. Ze ging schrijven, volgde een cursus bij Frascati en rolde op die manier min of meer toevallig de wereld van het theater in. ‘Religies zijn ook verhalen. Het vertellen, dat vind ik leuk.’

FEIT EN FICTIE

Aan al Van Heemstra’s werk – gedichten, romans, voorstellingen en journalistieke bijdragen aan het nieuwsplatform De Correspondent – liggen uiterst persoonlijke vragen ten grondslag. Haar fascinatie voor tijd en ruimte is daarbij vaak leidend. Dit jaar, midden in de coronaperiode, maakte ze de voorstelling *Voyagers* waarin ze samen met muzikanten van het gezelschap Pynarello onderzoekt wie wij als mensen zijn en hoe wij herinnerd willen worden in sterrenstelsels die lichtjaren van ons verwijderd zijn. In de bundel *Reistijd, bedtijd, ijstijd*, die eveneens dit jaar verscheen, onderzoekt de dichter hoe we betekenis zoeken in de korte tijd dat we leven.

Het valt Van Heemstra op dat in deze verwarrende tijd, waarin feiten en fictie meer dan ooit door elkaar lijken te lopen, mensen houvast zoeken in één duidelijk narratief. Zelf hecht ze meer aan de tegenstelling tussen stelligheid en openheid dan die tussen feit en fictie. ‘Zowel complotdenkers die geloven dat corona een hoax is, als de mensen die dat met scepsis en hoon bestrijden, zijn overtuigd van hun gelijk. De toon waarop ze spreken lijkt in zekere zin op elkaar. Ik

ben meer geïnteresseerd in mensen die met een open blik naar de realiteit blijven kijken. Ik snap dat mensen het zorgelijk vinden dat feiten er niet meer toe lijken te doen, maar aan de andere kant gaat ook de wetenschap uit van allerlei aannames. Ook in wetenschappelijk onderzoek zijn veel blinde vlekken. Het enige feit dat voor mij vaststaat, is dat we leven in een mysterie. We hebben geen idee. Ik ben dus niet bang dat feiten verdwijnen. Waar ik bang voor ben, is dat de vragen verdwijnen.'

SCHRIK EN OPWINDING

Voor Van Heemstra persoonlijk was dit jaar – net als voor veel theatermakers, musici en horecaondernemers – op z'n minst intensief te noemen. Voorstellingen werden afgelast of konden slechts voor een klein publiek worden gespeeld. Haar voorgenomen huwelijk moest uitgesteld worden. Haar ouders werden ziek en mochten geen bezoek ontvangen, maar herstelden gelukkig. Zelf zat ze met twee jonge kinderen van 3 en 5 vooral veel thuis.

Van Heemstra herinnert zich het gemengde gevoel van schrik en opwinding toen Nederland in maart voor het eerst op slot ging. Dat ze van de ene dag op de andere alles moest loslaten, gaf een gevoel van bevrijding. Toen een week later bleek dat veel mensen probeerden de draad op te pakken door via Zoom of Facetime te vergaderen en voorstellingen online te laten doorgaan, vond ze het pas echt moeilijk worden. 'Ik merkte dat ik helemaal geen zin had om via een livestream bij een voorstelling te zijn of via Zoom een redactievergadering bij te wonen. Ik snapte heel goed dat mensen wilden dat hun werk zichtbaar zou blijven, maar zelf vond ik het lastig.'

Liever dan door te gaan, wilde Van Heemstra stilstaan. 'Al jaren vind ik dat de manier waarop mensen leven volstrekt absurd is. Door de pandemie viel opeens die absurde wereld samen met wat ik al de hele tijd dacht. In zekere zin was dat prettig.' De vrijgekomen ruimte gebruikte ze onder andere om haar dichtbundel af te maken. Tevens putte ze uit de ontstane tussentijd inspiratie voor haar voorstelling *Voyagers*.

DE LEEGTE VAN HET HEELAL

Voor het theater is de coronacrisis desastreus, weet Van Heemstra maar al te goed. Spelen voor dertig man in een zaal waar normaliter bijna zeshonderd mensen kunnen zitten, kost tien keer zoveel energie

en levert financieel niets op. 'Geld is ook energie,' zegt ze. 'De kunstensector wordt keihard geraakt.' Van het Fonds Podiumkunsten kreeg Van Heemstra dit jaar een meerjarige subsidie, waardoor ze nu kan blijven spelen. Maar ook zij legt geld toe op elke voorstelling die ze maakt. Zonder publieksinkomsten is het op de lange duur niet vol te houden.

Gelukkig is Van Heemstra niet alleen afhankelijk van haar werk als theatermaker. Als 'correspondent Ruimtevaart' levert ze bijvoorbeeld bijdragen aan De Correspondent. Ze schrijft momenteel een boek voor het platform onder de titel *In lichtjaren heeft niemand haast*. Geld is dan ook niet haar grootste zorg. Wat ze mist, is de ontmoeting. Voorlezen uit haar nieuwe dichtbundel tijdens festivals is onmogelijk. De schouwburg lijkt eerder op een kliniek dan op een plek waar mensen met elkaar in gesprek kunnen komen. 'Normaal gesproken word je gedragen door de zaal, nu is dat niet zo,' weet ze uit ervaring. 'Je kunt daardoor niet echt opstijgen. Elke voorstelling is een halfproduct en wordt pas iets als er mensen naar je zitten te kijken. Ik mis dat heel erg. Maar ik wist van tevoren dat *Voyagers* in productie zou gaan tijdens corona. Ik heb de onzekerheid van deze tijd bewust gebruikt bij het schrijven. Deze voorstelling gaat over de leegte van het heelal en over de ongewisse toekomst. In dat opzicht is de timing perfect.'

VERLANGEN NAAR RITUELEN

Die houding typeert de manier waarop Van Heemstra in de pandemie probeert vorm te geven aan de realiteit. Ze vreest dat door de strenge maatregelen in de cultuursector de ontmoeting met anderen en andersdenkenden verdwijnt. Dat kan een gevaar opleveren voor de democratie. 'Op dit moment komen mensen eigenlijk alleen maar mensen uit hun eigen bubbel tegen. Discussiëren op een terras of napraten na een voorstelling is er niet bij. Cultuur is vaak verbindend en haalt mensen even uit de modus van consumeren en produceren. Dat gebeurt nu niet. In de zomer gingen mensen wel snel weer naar het café en het restaurant, maar ze meden de theaterzalen. Dat is zorgwekkend.'

Aan de andere kant sluimert onder de angst ook nieuwsgierigheid. Zo ontwaart Van Heemstra in haar eigen directe omgeving een nieuwe gevoeligheid voor spiritualiteit. 'Ik kan het niet hard maken, maar ik merk dat mensen op dit moment meer behoefte hebben aan rituelen, zoals het uitzwaaien van de trekvogels of afscheid nemen van het Holoceen. Dat soort initiatieven worden supergoed bezocht. Daaruit blijkt volgens mij dat mensen behoefte hebben aan iets anders dan het wetenschappelijke discours dat zo lang dominant is geweest.'

Doordat de wetenschap op dit moment onder een vergrootglas ligt en niet elk antwoord op vele vragen blijkt te hebben – denk aan de discussie over mondkapjes –, komt er misschien weer meer ruimte voor religie, stelt Van Heemstra. Ze vindt dat een begrijpelijke ontwikkeling. 'Het wetenschappelijke wereldbeeld voldoet niet, of niet meer, aan de diepe behoefte die mensen wel hebben. Eigenlijk werkt wetenschap maar voor een kleine groep mensen, die stabiel en geprivilegieerd is, die zekerheden heeft en niet kampt met mentale problemen. Ik pleit niet voor een terugkeer naar een godsdienstige samenleving, want daaraan kleven echt heel veel nadelen, maar het verlangen naar rituelen vind ik interessant.'

DE EERSTE ALG

De manier waarop sommige religieuze stromingen de huidige pandemie toeschrijven aan de wraak van een toornige godheid, is Van Heemstra vreemd. Ook de suggestie dat de aarde zelf terugslaat met een ontembaar virus omdat de mens niet goed voor haar heeft gezorgd, vindt Van Heemstra te simplistisch. 'Het idee dat de aarde een moeder

is die we moeten koesteren, vind ik infantiel. Wie de geschiedenis van de aarde kent, weet namelijk dat het heel moeilijk is geweest voor het leven om zich te ontwikkelen. Het is niet zo dat we dankzij deze planeet nu hagelslag hebben. Integendeel, de aarde kent een lange traditie om leven te vernietigen. Er zijn ijstijden geweest waarin vrijwel elk organisme verdween. Die eerste alg heeft keihard moeten vechten om uit te groeien tot wat we nu zijn.'

MINDER PANIEKVOETBAL

Meer besef voor de ruimte en de tijd waaruit het leven is voortgekomen, zou volgens de theatermaakster helpen om de coronacrisis te relativieren. We zouden ons volgens haar opnieuw moeten bezinnen op de grote vragen: Wat is leven? Waar komen we vandaan? Waar gaan we heen?

'Mensen zijn nog steeds geneigd om de wereldgeschiedenis als een stijgende lijn te zien en dat wij dan bovenaan staan. Alsof de hele geschiedenis culmineert in ons bestaan. Wij zijn in onze cultuur niet meer gewend om vanuit een wat nederiger perspectief te denken, maar dat zou wel goed zijn. We moeten ons uit het middelpunt van de geschiedenis halen en ons realiseren dat wij, mensen, slechts passanten in de tijd zijn. Laten we bestuderen hoe vroegere menssoorten met pandemieën omgingen, hoe mensen omgingen met de dood of begrafenisrituelen vormgaven. Laten we loskomen van de liveblogs elke dag over hoeveel besmettingen er nu weer zijn. Ja, het is erg dat er mensen doodgaan aan Covid, maar afgezet in de tijd en de ruimte is het niet erg. We zouden meer heelal moeten toelaten in ons leven. Dan hoeven we minder te paniekvoetballen over het virus of echt heel vreemde dingen te gaan geloven.'